

φιλόσοφον, «εἰς τὴν τάξιν καὶ ἀκολουθίαν τῶν ιδεῶν ἡμῶν, ἀντιστοιχεῖ ἡ αὐτὴ τάξις καὶ ἀκολουθία τῶν ἐκτὸς ἡμῶν πραγμάτων»¹, — κατόπιν τούτου δι' αὐτὸν «τὸ πᾶν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου καθ' ὃς καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἔξηγεῖται διὰ τῶν ιδίων γενικῶν καὶ ἀναγκαίων νόμων»², — κατόπιν τούτου τέλος δι' αὐτὸν, ἡ ψλη καὶ τὸ πνεῦμα, τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχή, καίτοι κινούμενα αὐτονόμως καὶ ἀνεξαρτήτως, δίνευ οὐδεμιᾶς μεταξύ των σχέσεως, δίνευ οὐδεμιᾶς μεταξύ των ἐπαφῆς, ἐν τούτοις κινούμεναι ἀντιστοίχως καὶ ἐκ παραλλήλου — καὶ συνεπῶς ἀρμονικῶς: εἶναι ἡ θεωρία τοῦ παραλληλισμοῦ, τὴν διποίαν προτείνει δὲ Σπινόζα ἀντὶ τῆς Καρτεσιανῆς, διὰ τὴν ἔξηγησιν τῶν σχέσεων τῆς ψλης καὶ τοῦ πνεύματος³. Ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία αὕτη προφανῶς, καίτοι ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτον «κατ' ἔμπειρίαν» διάκρισιν τῶν δύο κατηγορημάτων τῆς θείας ἔνιαίας οὐσίας, καταλήγει ἐν τούτοις εἰς τὴν πρᾶξιν εἰς τὴν ὑπάγωγήν τῶν ψληκῶν ἢ φυσικῶν φαινομένων καὶ τῶν πνευματικῶν καὶ ψυχικῶν τοιούτων⁴, ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς γενικούς καὶ ἀναλλοιώτους μαθηματικούς καὶ λογικούς νόμους, οἱ διποίοι διέπουν τὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὴν λειτουργίαν πάντων τούτων μὲ τὴν ιδίαν ἀπαραθίαστον ἀναγκαιότητα, μὲ τὴν αὐτὴν ἀκριβῆ μηχανικότητα⁵.

Ο W. Leibniz τέλος, ἔνας ἀκόμη ἀπὸ τοὺς μεγάλους φιλοσόφους τοῦ XVII αἰῶνος ποὺ εἶχον υἱοθετήσει εἰς τὴν πρᾶξιν τὴν

θείας... Οἱ νόμοι τῆς κινήσεως τῶν σωμάτων εἶναι νόμοι αἰώνιοι τῆς φύσεως καὶ τοῦ λογικοῦ... Οἱ νόμοι τοῦ συνειρμοῦ τῶν ιδεῶν εἶναι διὰ τὸν Σπινόζα φυσικοὶ νόμοι τοῦ πνεύματος, τὸ ἀνάλογον πρὸς τοὺς νόμους τῆς κινήσεως εἰς τὸ κατηγόρημα τῆς ψλης». (H. Hoffding: Ενθ. ἀν. I, 334, 337).

1 Hoffding, I, 319.

2 «Δὲν ὑπάρχουν δύο κόσμοι εἰς τὸ σύμπαν, δὲ κόσμος τῆς ἀνάγκης καὶ δὲ κόσμος τῆς ἐλευθερίας: ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, δπως καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἔξηγεῖται διὰ τῶν ιδίων γενικῶν καὶ ἀναγκαίων νόμων». (F. Bouillier: Ενθ. ἀν. 224).

3 Κατὰ τοὺς νεωτέρους ἐρμηνευτὰς τοῦ Σπινόζα, τὸ πρόσθλημα τῆς ἐνώσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, παρ' αὐτῷ εἶναι δεκτικὸν δύο λύσεων: Μιᾶς καλουμένης «οὐσιαστικῆς» ἢ διποία συνάπτει τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ως δύο παράλληλα κατηγορήματα τῆς θείας οὐσίας,— καὶ ἔτέρας δονομαζομένης «νοησιαρχικῆς», ἢ διποία τὰ ταυτίζει ἐνώπιον τοῦ ἀπολύτου Νοῦ. (P-L. Couchoud: Benoit de Spinoza. 1924. 194).

4 «Ο Σπινόζα, δπως καὶ ὁ Καρτέσιος, συγχέει τὴν θέλησιν μὲ τὴν νόησιν: «ἡ βεθαίωσις ἢ ἡ ἀρνησις: (εἰς τὰς διποίας συνίσταται κατ' αὐτὸν ἡ βιούλησις), δὲν εἶναι ιδακεκριμέναι τῆς ιδέας ἢ διποία τὰς ἐγκλείει: ἐπομένως ὑπάρχει ταυτότης βουλήσεως καὶ νοήσεως». (F. Bouillier: Ενθ. ἀν. σ. 223.— Όμοίως δρ. P-L. Couchoud: Ενθ. ἀν. σ. 206).

5 Διὰ τοῦτο, δπως ἄλλως τε οἱ Ὀρθολογισταὶ ποὺ δέχονται τὴν αἵτιον κρατίαν, δὲ Σπινόζα ἀποκρούει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Καρτεσιανήν διάκρισιν τῆς ψλης καὶ τοῦ πνεύματος, προσεπάθησεν ἐπίσης διὰ μιᾶς νέας θεωρίας νὰ ἔξηγήσῃ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἐπίδρασιν καὶ σχέσιν, τὴν δποίαν δ Γάλλος φιλόσοφος τόσον ἀτελῶς εἶχεν ἔρμηνεύσει. Βεβαίως ἡ Λεῖθνιτικὴ «δυαρχία», δὲν εἶναι ἄμεσος ἀπόρροια τῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν τοῦ Καρτεσίου. Οὕτε δ Γερμανὸς φιλόσοφος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐκ πρώτης δψεως, ὡς δ κατ' εὔθειαν συνεχιστής τῆς Καρτεσιανῆς φιλοσοφίας. Ἀντιθέτως μάλιστα, συμβολίζει ἐν τινι μέτρῳ, τὴν κατ' αὐτῆς ἀντίδρασιν. Διδτὶ ἐνῷ ἡ τελευταία αὕτη εἶχε διαστείλει τὴν ἔννοιαν τῆς οὐσίας ἀπὸ τὴν τῆς δυνάμεως, δεχομένη τὰς οὐσίας ὡς παθητικάς¹, ἡ Λεῖθνιτικὴ φιλοσοφία ἀντιστρόφως, συνεταύτισεν ἀπολύτως τὴν οὐσίαν καὶ τὴν δύναμιν. Δι' αὐτήν, πᾶσα οὐσία εἶναι δύναμις καὶ πᾶσα δύναμις εἶναι οὐσία². Κατόπιν τούτου, τὴν πρώτην ἀρχὴν τῶν ὅντων, δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποτελοῦν τὰ ἐκτατὰ καὶ ύλικὰ ἄτομα, ἀλλὰ ἀπλαῖ καὶ μὴ ἐκτατὰ δυνάμεις. Τὰς ἀπλᾶς αὐτὰς δυνάμεις, αἱ δποίαι δὲν εἶναι ύλικαι, ἀλλὰ πνευματικαι, καὶ ἐκ τῶν δποίων συντίθενται ἀπαντά τὰ πράγματα καὶ ἀπαντά τὰ ὅντα, ύλικὰ δσον καὶ πνευματικά, δ Leibniz ἀποκαλεῖ μονάδας. Ἐκάστη ἐκ τῶν μονάδων, συνιστᾷ ἐναὶ ίδιαίτερον πνευματικὸν κόσμον, κλειστὸν καὶ «ἄνευ παραθύρων» πρὸς τὸν ἔξω κόσμον, ἔχοντα πλήρη καθ' ἑαυτὸν ἐπάρκειαν. Κάθε μία ἐξ αὐτῶν, ἀποτελεῖ «μίαν διαφορετικὴν ἔκφρασιν τοῦ ίδιου σύμπαντος»³, δλαι δὲ μαζὶ συνδιατάσσονται «ίεραρχικῶς» ἀπὸ «τῆς περισσότερον μέχρι τῆς δλιγώτερον τελείας»⁴. Βάσις τῆς ιεραρχίας ταύτης, συνεπῶς καὶ τῆς τελειότητος, εἶναι δ μικρότερος ἢ μεγαλύτερος βαθμὸς ἐνεργείας, δηλαδὴ δ μικρότερος ἢ μεγαλύτερος βαθμὸς συνειδήσεως καὶ

¹ Διὰ τὸν Καρτέσιον δλαι αἱ οὐσίαι ἦσαν παθητικαὶ ἐνῷ διὰ τὸν Leibniz εἶναι ἐνεργητικαί: ὑποστηρίζει δηλ. δτὶ δ Θεδς δημιουργῶν τὰ ὅντα «προσέδωκεν εἰς ταῦτα μίαν ἐνέργειαν καὶ μίαν ἐντὸς τῆς φύσεως αὐτῶν δύναμιν, λόγῳ τῆς δποίας ὑπάρχουν». Ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ γομισθῇ δτὶ ἡ ἐνεργητικότης αὕτη διὰ τῆς δποίας «εἶναι προικισμένα τὰ πλάσματα» τὰ καθιστᾶ ἀνεξάρτητα τοῦ δημιουργοῦ των: διδτὶ τὴν ἐνέργειαν ταύτην «ἡ δποία εἶναι ἡ ἀρχὴ δλων τῶν πράξεών των καὶ δλων τῶν τροποποιήσεών των, δὲν τὴν δφείλουν εἰς ἑαυτά, ἀλλὰ εἰς τὴν θείαν βούλησιν, ἡ δποία δι' αὐτῆς τὰ ἐπροίκισεν». (F. B o u l l e r: ἐνθ. ἀν. 285).

² Quod non agit, γράφει δ Leibniz, substantiae non potest non meretur.

³ Ἡ ἀντίληψις αὕτη θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους ὡς δ πρόδρομος τῆς καλούμένης θεωρίας τῆς «ἀνταποκρίσεως τοῦ ὅντος καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ» που διεμόρφωσεν δ H. Spencer. T h. R i b o t: Psychologie Anglaise Contemporaine, 1875, σ. 166).

⁴ E. Brehier: ἐνθ. ἀν. I, 255.

σαφηνείας ποὺ ξέχουν αἱ μονάδες περὶ τῶν πράξεων καὶ τῆς δράσεως αὐτῶν. Εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα, εὑρίσκονται αἱ μονάδες ἔκειναι ποὺ δὲν κατέχουν παρὰ μίαν συγκεχυμένην καὶ ἀτελῆ παράστασιν, μίαν ἀσαφή καὶ σκοτεινήν συνείδησιν, δηλαδὴ αἱ μονάδες τῶν δρυκτῶν καὶ τῶν φυτῶν¹. «Πέρ ταύτας, ὑπάρχουν αἱ μονάδες τῶν ζώων, αἱ ὅποιαι κέκτηνται μίαν σαφήν συνείδησιν καλουμένην αἰσθησιν.» Αναθεν αὐτῶν, ὑφίστανται αἱ μονάδες τοῦ ἀνθρώπου, αἱ ὅποιαι εἰναι προϊκισμέναι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ συλλογισμοῦ, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀφαιρέσεως. Καὶ ὑπεράνω δλῶν ἀνεξαιρέτως τῶν μονάδων, ως κοινὴ αὐτῶν ἀφετηρία καὶ πηγή, προσταταῖ ἡ ὑπεράτη μονάς, δ Θεός. Μεταξὺ τῶν τοιουτοτρόπως διατεταγμένων μονάδων — βαθμίδων, παρεμβάλλονται πλεῖσται δσαι ὄλλαι ἐνδιάμεσοι τοιαῦται, εἰς τρόπον ὃστε νὰ παρουσιάζεται ἐν τῷ συνόλῳ μία ἀδιάκοπος συνέχεια, μία βαθμιαία ἀνοδος, χωρὶς κενὰ καὶ χωρὶς χάσματα. Τὸ Σύμπαν παριστάνεται τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὸν Leibniz, ως μία ιεραρχικῶς καὶ ἀρμονικῶς ὁργανωμένη πυραμίς δυνάμεων πνευματικῶν², αὐστηρῶς δμως ἔξατομικευμένων³, εἰς τρόπον ὃστε νὰ μὴ ὑφίσταται ἡ δυνατότης, οὐδεμιᾶς μεταξὺ αὐτῶν ἐπιδράσεως ἢ ἐπικοινωνίας⁴. Ἡ τοιαύτη βέβαια περὶ τοῦ σύμπαντος ἀντίληψις, εὑρίσκεται ἐκ πρώτης ὅψεως μακράν ἀπὸ τὴν δυαρχικὴν περὶ τοῦ κόσμου παράστασιν τοῦ Καρτεσίου. Ἐν τούτοις δμως, παρὰ οἰανδήποτε διαφοράν, ἡ Λεΐθνιτικὴ φιλοσοφία τελικῶς καὶ πραγματικῶς ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν συνέχειαν τῆς Καρτεσιανῆς τοιαύτης: «Ἐν πρώτοις, διότι ἡ δυναμικὴ ἀντίληψις τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου δὲν ἔμφανται ἀναλογίαν τινὰ μὲ τὰς

¹ Διὰ τὸν Leibniz δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸ σύμπαν παρὰ μόνον ψυχαί, αἱ ὅποιαι διαφέρουν μεταξὺ των διαλόγων τοῦ βαθμοῦ τελειότητος: δὲν ὑπάρχουν δηλαδὴ δι' αὐτὸν οὐδέποτε νεκρά: τὸ πᾶν εἶναι δργανικόν, τὸ πᾶν εἶναι ζωτικόν καὶ προϊκισμένον μὲ κάποιαν αἴσθησιν. Ἡ σκέψις ὑπνώττει ἀπλῶς, ἔκει ποὺ νομίζομεν πώς δὲν ὑπάρχει». (C. Piat: Leibniz. 1915. σ. 225).

² «Ἡ πρώτη δλῆ εἶναι τάξεως πραγματικῆς: δι' αὐτὸν εἶναι ἀποκλειστικῶς τάξεως ψυχολογικῆς... Τὸ πᾶν εἶναι σκέψις, ὄλλακτη σκέψις κοιμᾶται εἰς τὸ δρυκτὸν καὶ τὸ φυτόν, ὑπνώττει εἰς τὸ ζῶον, ξυπνᾷ εἰς τὸν ἀνθρώπον καὶ εύρισκει εἰς τὸν Θεόν τὴν πλήρη καὶ αἰωνίαν της τελείωσιν». (C. Piat: Ἑνθ. ἀν. 202 - 203).

³ Εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ διάκρισις μεταξὺ Leibniz καὶ Σπινόζα: Διότι δὲν εἰς πνευματικαὶ δυνάμεις δὲν ἔσται ἔξατομικευμέναι, ἡ Λεΐθνιτικὴ θεωρία θὰ κατέληγεν εἰς τὸν πανθεϊσμόν.

⁴ «Ἡ μονάς εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου κλειστή, ἀπολύτως ἀπαραθίαστος, οὐσιαστικῶς ἀνεξάρτητος, ἔξαιρέσει ἀπέναντι τοῦ δημιουργοῦ, δ ὁποῖος τῆς παρέχει τὴν ὑπαρξίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν». (C. Piat: Ἑνθ. ἀν. 205).

καλουμένας «δυναμικάς» θεωρίας: ή δύναμις, ποὺ δ Leibniz θέτει ως βάσιν τῶν πραγμάτων, εἶναι κατ' οὐσίαν πνεῦμα, εἶναι κατ' οὐσίαν σκέψις: ή δὲ σκέψις «ώς μή οὖσα παρὰ δράσις πράγματος ἐφ' ἑαυτοῦ»¹, δὲν ἔχει κατ' ἀνάγκην «παρὰ ἐσωτερικάς μόνον ἐνεργείας»: ως ἐκ τούτου, ἐκ τῶν δυνάμεων τῶν μονάδων «ἀποκλείεται πᾶσα δυναμικὴ ἐπίδρασις ποὺ θὰ ἡσκεῖτο ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω ή ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω»²: μία τοιαύτη δύναμις περιωρισμένη καὶ ίδιότυπος δυναμικὴ ἐνέργεια, εἶναι προφανῶς ἀσύμβιβαστος μὲ τὴν σύγχρονον πραγματικὴν δυναμικὴν ἀντίληψιν.³ Επειτα, διότι δρθολογισμός, ἀποτελεῖ πάντοτε τὸ κυριαρχοῦν στοιχεῖον τῆς Λεΐθνιτικῆς φιλοσοφίας: τῷ δηντὶ ή Ἱεραρχικῇ κατάταξις καὶ ή διαθέσθμισις τῶν μονάδων γίνεται παρὰ τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ βαθμοῦ τῆς «ἐνεργείας» τῶν, δοτις βαθμὸς ἐνεργείας εἶναι πραγματικὰ δ βαθμὸς τῆς γνώσεως: διότι διὰ τὸν Leibniz ὅπως καὶ διὰ τὸν Spinoza, «ἐνεργεῖν σημαίνει ἐννοεῖν καλύτερον τὸν λόγον τῶν πραγμάτων»⁴. Άι δυνάμεις δηλαδή, διαφέρουν μεταξύ των, διαλόγως «τοῦ βαθμοῦ τῆς σαφηνείας τῆς γνώσεως αὐτῶν»⁵, ή δποία γνῶσις ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὸν Γερμανὸν φιλόσοφον, ὅπως καὶ διὰ τὸν Καρτέσιον, διὰ τῆς παρὰ τοῦ λογικοῦ συλλήψεως τῶν ἀπλῶν καὶ εὔκρινῶν ίδεων: κατ' ἀκολουθίαν τὸ Λεΐθνιτικὸν σύστημα τῶν μονάδων, ἐφ' ὅσον τὸ θεμελιώδες χαρακτηριστικὸν αὐτῶν εἶναι ή λογικὴ γνῶσις, εὑρίσκεται πραγματικὰ πολὺ ἐγγύτερον πρὸς τὸν Καρτεσιανὸν Ὁρθολογισμόν, παρὰ πρὸς τὰς δυναμικὰς θεωρίας.⁶ Έν τέλει, διότι, παρὰ τὴν ὑπόθεσιν μιᾶς ἐνιαίας πνευματικῆς φύσεως οὐσίας, δι' ἀπαντά τὰ δηντα, δ Leibniz ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὑποστηρίζει, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν μεταξὺ τῶν μονάδων διάκρισιν καὶ διαθέσθμισιν, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἀδυναμίαν οἰασθήποτε ἐπαφῆς καὶ ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν μονάδων - ψυχῆς καὶ τῶν μονάδων - σώματος⁶, καταλήγει κατ' ἀνά-

1 C. Piat: Ενθ. ἀν. 204.

2 C. Piat: Ενθ. ἀν.

3 C. Piat: Ενθ. ἀν. 215.

4 Διὰ τὸν Leibniz, ὅπως παρατηρεῖ δ C. Piat, εἶναι κανεὶς τόσον περισσότερον ἐνεργητικός, δοτις ἀνέρχεται πρὸς τὴν σφαίραν τῶν σαφῶν ίδεων.

5 Ἡ στενὴ αὕτη συγγένεια καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ δτι δ φιλόσοφος τῶν μονάδων ἀπεδέχθη ἐξ δλοκλήρου τὴν Καρτεσιανὴν μηχανικὴν τῆς φύσεως, (H. Höffding, Ενθ. 5, 352), — μὲ μόνην τὴν διαφορὰν δτι εἰς τοὺς Καρτεσιανοὺς νόμους τῆς αἰτιότητος, δ Leibniz προσθέτει ἐπὶ πλέον καὶ τοὺς τελεολογικούς νόμους, τοὺς δποίους δὲν θεωρεῖ καθόλου ἀσυμβιβάστους πρὸς τοὺς πρώτους.

6 "Οπως ἄλλως τε καὶ μεταξὺ τῶν μονάδων - ψυχῶν πρὸς ἀλλήλας.

κην εἰς τὴν ἀναγνώρισιν μιᾶς «κατὰ ποιότητα» διαφόρως τῆς ὅλης καὶ τοῦ πνεύματος, ἡ δποία εἰς τὴν πρᾶξιν δὲν ἀφίσταται πολὺ τῆς Καρτεσιανῆς δυαρχίας, ἐφ' ὃσον δέχεται ὅπως καὶ ἡ τελευταῖς αὕτη, δτι αἱ ἐν λόγῳ δύο δντότητες «δὲν δύνανται οὐδέποτε νὰ ἀναχθοῦν ἡ μία εἰς τὴν ἄλλην», καὶ δτι «οὐδεμία ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν μετάθασις»¹. Ἐκ τῆς τοιαύτης διακρίσεως μεταξὺ ὅλης καὶ πνεύματος, μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς, προκύπτει διὰ τὸν Leibniz ἡ ἀνάγκη τοῦ καθορισμοῦ τῆς κινήσεως καὶ λειτουργίας ἔκάστου ἐξ αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν ἐκτὸς ἡμῶν ὅλικὴ πραγματικότης, ἀποφαίνεται ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος, λειτουργεῖ σύμφωνα μὲ τοὺς Καρτεσιανοὺς νόμους,— αἱ δὲ ψυχαί, ἔκάστη καθ' ἐαυτήν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λογικῶν νόμων τῆς νοήσεως. Ἀμφότεροι δμως οἱ νόμοι οὗτοι,— οἱ νόμοι τῆς φύσεως καὶ οἱ νόμοι τῆς νοήσεως — δὲν διαφέρουν καθόλου μεταξύ των. Σώματα λοιπὸν καὶ ψυχαί, φυσικὰ καὶ πνευματικά ὄντα, ἔκαστον βέθαια δι' ἴδιον λογαριασμὸν καὶ χωρὶς καμμίαν μὲ τὰ ἄλλα σχέσιν ἢ συνάφειαν, ἐξελίσσονται καὶ ἐκδηλώονται σύμφωνα πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀκαταλύτους λογικοὺς νόμους, νόμους μηχανικούς καὶ τελεολογικούς, ποὺ ἐνεργοῦν κατὰ καθωρισμένον τρόπον καὶ τείνουν πρὸς προδιαγεγραμμένα τέλη². Ἐάν δμως αἱ μονάδες - ψυχαί καὶ αἱ μονάδες - σώματα, — ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ μονάδες μεταξύ των — οὐδεμίαν ἔχουν πρὸς ἄλλήλας ἐπαφὴν καὶ οὐδεμίαν ἀσκοῦν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν, τότε πῶς ἐρμηνεύεται ἡ μεταξὺ τῶν ἐνεργειῶν των συμφωνία καὶ ἀντιστοιχία, ἐκ τῆς δποίας ἀπορρέει καὶ ἡ ἀρμονία ποὺ βασιλεύει εἰς τὸν κόσμον; Διὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ὁ Leibniz ἀποκρούει τὰς «εὔκαιρικὰς αἰτίας» τοῦ Malebranche καὶ τὸν «παραλληλισμὸν» τοῦ Σπινόζα, προτείνων ἀντ' αὐτῶν ἴδικήν του θεωρίαν: τὴν προδιατεταγμένην ἀρμονίαν, κατὰ τὴν δποίαν δ Θεός ἔχει εύθὺς ἐξ ἀρχῆς προσδιορίσει εἰς ἔκαστον τῶν ὄντων τὴν κίνησιν καὶ τὴν λειτουργίαν του, λαθὼν ὑπ' ὅψιν πρὸς τοῦτο τὰ ἄλλα ὄντα ἐν τῷ μέσῳ τῶν δποίων ποιορίζεται νὰ ζήσῃ, καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὅστε νὰ ἀντιστοιχοῦν πάντοτε μεταξὺ αὐτῶν ἀνάλογοι καταστάσεις³, — ὅπως ἀκριθῶς ἔνας ὠρολογοποιὸς ποὺ ρυθμίζει ἐξ ἀρχῆς

¹ «Ἡ ἔκτασις καὶ ἡ σκέψις διαφέρουν κατὰ ποιότητα: καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου διαμένουν ἔσσαι ἀμετάτρεπτοι πρὸς ἄλλήλας». (C Piat: Ἑνθ. ἀν. 197).

² «Δὲν ὑπάρχει τίποτε εἰς τὸν Θεόν, οὔτε εἰς τὴν φύσιν, οὔτε εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου τὸ δποίον νὰ ἔχῃ ἀφεθῆ ἐις τὴν τύχην: τὸ πᾶν εἶναι καθωρισμένον. Καὶ ἐξ αὐτοῦ, τὸ πᾶν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων βέθαιον, τὸ πᾶν δύκαται νὰ προβλεφθῇ». (C. Piat: Ἑνθ. ἀν. 45).

³ Ἐκ πρώτης ὅψεως ὑπάρχει μία ἀναλογία μεταξὺ τῆς θεωρίας τοῦ παρα-

δύο παρ' αὐτοῦ κατασκευασθέντα ώρολόγια κατὰ τρόπον ὥστε νὰ δεικνύουν εἰς τὸ μέλλον πάντοτε τὴν ίδιαν ὥραν¹. Καὶ ἡ θεωρία ὅμως αὕτη, — δπως καὶ αἱ πρὸ αὐτῆς διατυπωθεῖσαι — δὲν πράττει ἄλλο τίποτε, παρὰ νὰ ὑποτάσσῃ τὰ κατ' ἀρχὴν ὑποτιθέμενα ως αὐστηρῶς διακεκριμένα φυσικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα², ὑπὸ τοὺς ίδιους λογικούς καὶ ἀπαραβίαστους νόμους, νὰ ἐφαρμόζῃ ἐπὶ τούτων ἀδιακρίτως τὴν αὐτὴν μαθηματικὴν μέθοδον καὶ νὰ δια-
θέπῃ εἰς τὴν λειτουργίαν των, τὸν αὐτὸν ἀκαμπτον καὶ χωρὶς ἐλα-
στικότητα μηχανισμόν.

“Ολα τὰ δινωτέρω ἔκτεθέντα φιλοσοφικὰ συστήματα, τὰ δποῖα δινήκουν εἰς τὰ «Μεγάλα» λεγόμενα «Συστήματα» τοῦ XVI Ι αἰώ-
νος³, ἐμπεριέχουν παρὰ οἰασδήποτε ἄλλας διαφοράς, ἵνα κοινὸν πυρήνα ώρισμένων γενικῶν ίδεων, καλουμένων «ὅρθιογιστικῶν». Τῷ δητὶ, τὰ ἐν λόγῳ συστήματα, διαχωροῦν ἀπὸ τὴν κοινὴν ἀφε-
τηρίαν τῆς δυσπιστίας πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων. Δι' αὐτά,
τὰ φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, εἶναι παροδικά, μεταβλητὰ
καὶ πρόσκαιρα καὶ δὲν δύνανται ως ἐκ τούτου νὰ ἀποτελοῦν τὴν
ἄληθῆ πραγματικότητα, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι σταθερὰ καὶ ἀμετά-
βλητος. “Οπισθεν λοιπὸν τῶν μεταβλητῶν φαινομένων, διείλομεν
νὰ διαζητῶμεν τὴν κοινὴν αὐτῶν «ούσιαν» ἢ δποῖα συνιστᾶ καὶ
τὴν πραγματικότητα, ἐάν θέλωμεν νὰ τὰ γνωρίσωμεν ἐπακριθῶς.
Διὰ νὰ ὑψωθῶμεν δὲ μέχρι τῆς γνώσεως τῆς πραγματικότητος,
μέχρι τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, δὲν ἔχομεν διάγκην τῶν αἰσθήσεων,
αἱ δποῖαι μᾶς παρουσιάζουν τὰ πράγματα ως ὑποκείμενα ἐνὸς
πλήθους ἔξωτερικῶν καὶ δευτερευουσῶν ποιοτήτων⁴, ἀλλὰ μόνον
τῆς νοήσεως, ἢ δποῖα διὰ τῶν σταθερῶν καὶ διαλλοιώτων λογικῶν

ληλισμοῦ τοῦ Σπινόζα καὶ τῆς προδιατεταγμένης ἀρμονίας τοῦ Leibniz. Ἐν τούτοις ὑφίσταται οὖσιώδης μεταξὺ αὐτῶν διαφορά: Διότι ἐνῷ ἡ Λεΐβνιτικὴ δρμονία εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἐνὸς σχεδίου ἐκ τῶν προτέρων συλληφθέντος παρὰ τῆς θείας Διανοίας καὶ ἐκτελουμένου διὰ τῆς παντοδυναμίας της,— ἀντι-
θέτως ἡ ἀρμονία τοῦ Σπινόζα δὲν εἶναι παρὰ τὸ μοιραίον ἀποτέλεσμα νόμων οἱ δποοῖοι προϊστανται εἰς τὴν ἔξελιξιν τῆς θείας ούσιας. (F. B o u i l l e r :
Ἐνθ. ἀν. σ. 223).

1 E. Brehier: Ενθ. ἀν. I, 257.

2 Διὰ τὸν Leibniz δπως καὶ διὰ τὸν Σπινόζα, τὰ φαινόμενα τῆς βουλήσεως συγχέονται πρὸς τὰ πνευματικὰ φαινόμενα: ἡ σκέψις ἀποτελεῖ τὴν οὖσιώδη καὶ κυρίαν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς. Όμοιως ἡ αἰτιοκρατία καὶ ἡ ἀρνησίς τῆς ἐλευθερίας συμπίπτουν πρὸς τὰς τοὺς τοῦ Σπινόζα.

3 Δηλαδή, τοῦ Descartes, τοῦ Malenbranche, τοῦ Σπινόζα, τοῦ Leibniz, εἰς τὰ δποῖα πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἀκόμη καὶ τὸ ὄλιστικὸν σύστημα τοῦ Hobbes.

4 Οἷον χρώματος, βάρους, θερμοκρασίας κλπ.

της νόμων, είναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ διὰ σταθερὸν καὶ μόνιμον ύπαρχει δημιουργεῖν αὐτῶν. Καὶ δι’ ἔνα ἄλλον ἀκόμη λόγον, — σύμφωνα πάντοτε μὲ τὰ περὶ ὧν πρόκειται συστήματα — μόνη ἡ νόησις δύναται νὰ ὑψωθῇ μέχρι τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων καὶ τῶν δυντῶν· διότι τὸ Σύμπαν, ὑλικὸν καὶ πνευματικόν, δὲν εἶναι κατ’ οὐσίαν παρὰ αὐτὸς διὸ Θεῖος Λόγος, διὸ διέπει διὰ τῶν νόμων του μὲ ἀναγκαιότητα καὶ ἀκαμψίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐνότητα καὶ ἀρμονίαν: ἡ ἀνθρωπίνη νόησις, ὡς τμῆμα τοῦ Θείου καὶ ἀπείρου Λόγου, εἶναι εἰς θέσιν ἐπομένως, νὰ μᾶς παράσχῃ τὴν γνῶσιν καὶ ἀντίληψιν τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων. Ἡ νόησις, κατὰ τὴν δρθιλογικὴν ἀντίληψιν, ἔγκλείειεὶς ἐαυτὴν τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως: ταῦτα εἶναι, αἱ ἔμφυτοι ἰδέαι καὶ οἱ λογικοὶ νόμοι. Αἱ πρῶται, ἔχουν τοποθετηθῆνεὶς τὴν νόησιν, ἀπὸ τὴν Θείαν Πρόνοιαν πρὸ πάσης ἐμπειρίας. Οἱ δεύτεροι, εἶναι ὁσαύτως ἔμφυτοι καὶ ἀντικατοπτρίζουν εἰς αὐτὴν τοὺς θείους νόμους τοῦ Σύμπαντος. Κατ’ ἀκολούθίαν ἡ νόησις, ἔχει τὴν δυνατότητα, ἀφ’ ἐαυτῆς καὶ ἔκτὸς πάσης ἐμπειρίας, νὰ μᾶς ἀνυψώνῃ μέχρι τῆς γνώσεως τῆς πραγματικότητος, μέχρι τῆς ἀληθοῦς γνώσεως. Τὰ γεγονότα τῆς ἐμπειρίας, πρέπει κατ’ ἀνάγκην νὰ ὑποτάσσονται εἰς τὰς «σαφεῖς καὶ γενικὰς ἰδέας», ἀπὸ τῶν δποίων ἀφορμωμένη ἡ νόησις, δύναται διὰ μόνης τῆς ἐφαρμογῆς τῶν λογικῶν τῆς νόμων, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν γνῶσιν τοῦ Σύμπαντος, δηλαδὴ τῶν νόμων οἱ δποίοι τὸ διέπουν. Οἱ ἐν λόγῳ νόμοι, ὡς καθολικοὶ καὶ ἐνιαῖοι, ισχύουν δι’ δλόκληρον τὸν κόσμον, ὑλικὸν καὶ πνευματικόν, καὶ δι’ ὅλα τὰ φαινόμενα, φυσικὰ καὶ πνευματικά: δημιουργεῖν τῆς ἐκδηλώσεως καὶ λειτουργίας ἀμφοτέρων τούτων — παρὰ τὴν κατ’ ἀρχὴν διάκρισιν τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος — εὑρίσκονται πάντοτε οἱ αὐτοὶ αἰώνιοι, λογικοὶ καὶ μαθηματικοὶ νόμοι, διὰτὸς ἀκαμπτος, ἀναλλοίωτος καὶ ἀρμονικὸς μηχανισμός. Ἀλλὰ οἱ νόμοι ποὺ διέπουν τὸ Σύμπαν δὲν εἶναι μόνον τέλειοι καὶ ἀρμονικοί, εἶναι ὁσαύτως ἀναλλοίωτοι καὶ ἀπαραθίαστοι: διὰ τοῦτο διὸ ἀνθρωπος, ἀμαρτιαὶς τοὺς δποκαλύψει, διελει, ἐὰν θέλῃ δχι μόνον νὰ διποφεύγῃ δυσαρέστους συνεπείας, ἀλλὰ καὶ νὰ εὔτυχῃ καὶ νὰ προάγεται; νὰ ὑποτάσσεται εἰς τούτους, προσαρμόζων πρὸς αὐτοὺς τὴν βούλησίν του καὶ τὰς ἐνεργείας του. Ἡ νόησις τοιουτοτρόπως καὶ τὸ λογικόν, ποὺ μᾶς παρέχουν τὴν γνῶσιν τῶν νόμων οἱ δποίοι ἀκαταγωνίστως μᾶς διέπουν, μᾶς ἐξασφαλίζουν ταυτοχρόνως καὶ αὐτομάτως τὴν πρόδοσόν καὶ τὴν εύημερίαν μας. Τὸ λογικὸν κατὰ συνέπειαν, ἀποτελεῖ τὸ πᾶν διὰ τὸν ἀνθρωπὸν, — μέσον δηλαδὴ θεωρητικῆς γνώσεως καὶ γνώμονα πρακτικῆς ἐνεργείας, — ἐν φῷ τῇ βούλησίς καὶ αἱ λοιπαὶ ψυχικαὶ

δυνάμεις, δὲν συνιστοῦν παρὰ ἐπουσιώδεις καὶ παθητικάς δυνάμεις, ἀπλῶς ἔκείνου. ἔξαρτήματα¹. Πίστις λοιπὸν πρὸς τὴν ὑπαρξίαν μιᾶς «ούσίας» τοῦ κόσμου σταθερᾶς καὶ ἀμεταβλήτου, διαφορετικῆς τῆς φαινομενικῆς καὶ μεταβλητῆς του ἐμφανίσεως — πίστις πρὸς τὴν ὑπαρξίαν καθολικῶν, ἀκάμπτων καὶ ἀρμονικῶν νόμων ποὺ διέπουν κατὰ τρόπον ἐντελῶς μαθηματικὸν καὶ μηχανικὸν δλα ἀνεξαιρέτως τὰ φαινόμενα, ύλικὰ ὅσον καὶ πνευματικά, — πίστις πρὸς ἐμφύτους ίδεας καὶ πρὸς γενικάς ἀναμφισθῆτους λογικάς ἔννοιας, — πίστις τέλος πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, θεωρουμένου ὡς μοναδικοῦ μέσου πρὸς ἀνύψωσιν μέχρι τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς εὔτυχίας καὶ εὐημερίας: τοιαῦτα εἶναι τὰ κύρια καὶ οὖσιώδη χαρακτηριστικά τῶν ίδεων ποὺ ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν βάσιν τῶν προηγουμένων ἀναλυθέντων φιλοσοφικῶν συστημάτων τοῦ XVII αἰώνος καὶ ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν φιλοσοφικὴν τάσιν, ἡ δποία ἀποδίδεται διὰ τοῦ δρου δρθιογισμός.

* * *

Ο δρθιογισμὸς δὲν θὰ παραμείνῃ ἀκίνητος καὶ ἀνεξέλικτος ὑπὸ τὴν μορφὴν ποὺ προσέδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ XVII αἰών. Ἀντιθέτως, ἀπὸ τοῦ XVIII αἰώνος, θὰ ἀρχίσῃ μεταβαλλόμενος καὶ ἔξελισσόμενος ὡς πρὸς τινας τούλαχιστον τῶν ἀντιλήψεων αὐτοῦ. Οὖσιώδης τροποποίησις θὰ ἐπέλθῃ εἰς αὐτόν, ἀφ' ἣς θὰ παύσῃ νὰ συνδυάζεται μὲ τὴν ἀντίληψιν τῶν «ἐμφύτων ίδεων», διὰ νὰ συνενωθῇ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς «ἐμπειρίας». Ή ἐν λόγῳ τροποποίησις δφεύλεται

¹ «Κατὰ τὸν 'Ορθολογισμὸν (μετοξὺ τῶν τριῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου: νοήσεως, αἰσθήσεως καὶ βιουλήσεως), ἡ νόησις πρωτεύει καὶ ἐν τῇ νοήσει τὸ λογικόν, τὸ ώποιον διὰ τῶν κατηγοριῶν περιβάλλει τὰς ἀντιλήψεις μὲ μορφὰς καθολικάς καὶ ἀναγκαῖας, δινευ τῶν δποίων αὕτῃ ἡ ἐμπειρία θὰ ἥτο ἀκατανόητος... Ή δὲ βούλησις δὲν εἶναι ώσαύτως, ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει, παρὰ ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ λογικοῦ, τὸ δποῖον εἰς τὴν κεντρικὴν ἔστίαν τοῦ ἔγώ μας, δὲν ἀρκεῖται νὰ φωτίζῃ τὰς πράξεις διὰ τοῦ φωτός του, ἀλλὰ καθίσταται καὶ τὸ ίδιον δρῶσα ἀρετή... Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς νοήσεως, ἀπὸ τὰς ἄλλας ἀνθρωπίνους δυνάμεις, (οἱ δρθιογισταί) ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀναζήτησιν αὐτοῦ τοῦ πνεύματος. ἐκτὸς ἡμῶν καὶ εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς εἰς αὐτὸν ὑποταγῆς... δλοκλήρου τοῦ σύμπαντος. Ήθέλησαν δπισθεν τῶν πραγμάτων, νὰ ἀνακαλύψουν τὴν ἀρχὴν ἡ δποία τὰ κινεῖ, τὴν οὖσαν ποὺ τὰ συνιστᾷ καὶ ούδελως ἀμφέπαλον πώς ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἥτο τὸ πνεῦμα... Επὶ μακρᾶ ἔτη ἀντὶ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν μελέτην τῶν πλουσίων, πολυπλόκων καὶ ἐλκυστικῶν φαινομένων, ἐπροτίμησαν νὰ συζητῶν ἐπὶ τῆς φύσεως τῆς ούσίας τῆς δποίας ταῦτα ἐθεωροῦντο ὡς ἐκδήλωσις». (V. Basch: Individualisme anarchiste, 59, 183 κλπ.).

εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Σχολήν, ἡ δποία πρώτη ἀντιμετώπισε τὸ πρό-
βλημα τῆς γνώσεως, δχι ὡς ἀπλῆν «εἰσαγωγὴν» εἰς τὴν ἐπίλυσιν
τῶν αἰνιγμάτων τῆς ὑπάρξεως, — ἀλλὰ ὡς πρόβλημα αὐτοτελές
καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ προβλήματος τῆς ὑπάρξεως¹. Δηλαδή, πρὸ^{ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΡΗΤΗΣ}
τῆς ἐπιζητήσεως τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ίδεων πρὸς κατα-
νόησιν τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, ἡ ἐν λόγῳ Σχολὴ ἐπεδίωξε
προηγουμένως, τὴν ἔξακρίθωσιν τῆς ίκανότητος καὶ τῶν δυνατο-
τήτων τῆς γνωστικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, τὸν καθορισμὸν τῆς
ἐκτάσεως καὶ τῶν δρίων τῆς τελευταίας ταύτης². Ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ
προβλήματος τῆς γνώσεως ὁ J. Locke καὶ οἱ μαθηταὶ του, ἀπο-
κρούσυν τὴν ἀντίληψιν καθ' ἥν τὴν βάσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς
ἡθικῆς, ἀποτελοῦν λογικαὶ τινες καὶ ἡθικαὶ ίδεαι «ἔμφυτοι καὶ
ἔγχαραγμέναι» εἰς τὴν ψυχήν μας, καὶ δέχονται ἀντιθέτως, τὴν
ὑπάρξιν «φυσικῶν δυνάμεων», διὰ τῶν δποίων προϊκισμένος παρὰ
τοῦ Θεοῦ ὁ ἀνθρωπός, δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν γνῶσιν δρισμένων
καθολικῶν καὶ ἀναμφισθητήτων ἀληθειῶν³. Ἐάν «ἔξετάσωμεν τὰ
μέσα διὰ τῶν δποίων οἱ ἀνθρωποι φθάνουν εἰς τὴν γνῶσιν πλεί-
στων γενικῶν ἀληθειῶν, ἔξηγεῖ ὁ J. Locke, θὰ εύρωμεν δτι αἱ τελευ-
ταῖαι αἵται διαμορφώνονται εἰς τὸ πνεῦμα διὰ τῆς ἀκριθοῦς παρα-
τηρήσεως αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων, καὶ δτι τὰς ἀποκαλύπτει
κανεὶς διὰ τῆς χρήσεως τῶν φυσικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, αἱ δποίαι
ῶς ἐκ τοῦ προορισμοῦ των εἶναι κατ' ἔξοχὴν κατάλληλοι διὰ νὰ
μᾶς κάμνουν νὰ δεχώμεθα τὰς ἐν λόγῳ ἀληθείας⁴. Ὁ ἀνθρωπός
λοιπόν, γνωρίζει τὰ πράγματα, δχι διὰ «ἔμφυτων ίδεων», ἀλλὰ διὰ

1. Höffding: I, 394.

2. Ἡ νέα Σχολὴ ἀντετάχθη πρὸς τὸν δογματισμὸν τῆς παλαιᾶς: «διὰ τοῦ δογματισμοῦ» ἐννοοῦμεν μίαν τάσιν πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν ίδεων μας διὰ νὰ ἐμθαθύνωμεν εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, χωρὶς νὰ δοκιμάσωμεν ἐπαρ-
κῶς τοὺς δρους καὶ τὰ δριαὶ τῆς γνώσεως, — ἐν ᾧ ἡ νέα φιλοσοφία καθορίζει τὴν δύναμιν τοῦ γνωρίζειν προτοῦ εἰς θεωρητικὴν ἀνάλυσιν τῆς ὑπάρ-
ξεως». (H. Höffding: I, 395).

3. «Λέγεται δτι ὑπάρχουν δρισμέναι πρωτογενεῖς ἔννοιαι, ἄλλως καλούμε-
ναι «κοινοὶ ἔννοιαι», ἔγχαραγμέναι αὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν ψυχήν μας, ἡ δποία
τὰς δέχεται ἀπὸ τῆς περώτης στιγμῆς τῆς ὑπάρξεως της, καὶ τὰς φέρει εἰς τὸν
κόσμον μετ' αὐτῆς... Δύναμαι νὰ ἀποδείξω δτι οἱ ἀνθρωποι δύνανται νὰ ἀπο-
κτήσουν δλας τὰς γνώσεις τὰς δποίας ἔχουν, διὰ μόνης τῆς χρήσεως τῶν φυσι-
κῶν των δυνάμεων, χωρὶς τὴν βοήθειαν καμμιᾶς ἐμφύτου ἔννοίας, καὶ δτι δύναν-
ται νὰ φθάσουν εἰς μίαν δλοκληρωτικὴν βεβαιότητα ἐπὶ πραγμάτων τινῶν,
χωρὶς νὰ ἔχουν διάγκην οὐδεμιᾶς ἐκ τῶν φυσικῶν αὐτῶν ἔννοιῶν ή τῶν ἐμφύ-
των αὐτῶν ἀρχῶν». (J. Locke: *Essai philosophique concernant l'Entende-
ment humain*, tr. f. 1787, I, 114).

4. J. Locke: ἐνθ. ἀν. I, 279.

καταλλήλων «φυσικῶν δυνάμεων», μέσῳ τῶν δποίων κατόπιν τῆς παρατηρήσεως τῶν ἐν λόγῳ πραγμάτων, φθάνει εἰς τὸν σχηματισμὸν γενικῶν ἐπὶ τούτων ίδεων, εἰς τὰς δποίας ἔγκειται καὶ ἡ ἀληθῆς των γνῶσις. Ἡ ἐμπειρία «ἔξωτερική», δηλαδὴ «αἱ παρατηρήσεις μας ἐπὶ τῶν ἔξωτερικῶν καὶ αἰσθητῶν ἀντικειμένων» — καὶ ἐμπειρία «ἔσωτερική», δηλαδὴ αἱ παρατηρήσεις μας «ἐπὶ τῶν ἔσωτερικῶν ἔργασιῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὰς δποίας ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ἐπὶ τῶν δποίων οἱ ίδιοι σκεπτόμεθα»¹. Χάρις εἰς τὴν διπλῆν ταύτην ἐμπειρίαν, — χάρις εἰς τὴν «αἴσθησιν» καὶ εἰς τὸν «συλλογισμόν», δπως ἀκόμη τὰς ἀποκαλεῖ δ Locke, — ἡ νόησις καταλήγει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν λογικῶν νόμων, διὰ τῶν δποίων δύναται γὰρ χωρῆσῃ εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων: διότι μέσῳ τῶν ἐν λόγῳ λογικῶν νόμων, θάτ ύψωθῇ εἰς τὴν σύλληψιν καὶ κατανόησιν τῶν φυσικῶν νόμων ποὺ διέπουν δλόκληρον τὸν αἰσθητὸν κόσμον². Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καίτοι ἀπὸ διαφορετικῆς ἀναχωρῶν ἀφετηρίας δ Locke, ἐπανέρχεται εἰς τὴν «μηχανικήν» ἀντίληψιν τοῦ XVI Ι αἰώνος: καὶ δι' αὐτὸν καθολικοί, λογικοί, αἰώνιοι, ἔκτος καὶ ὑπεράνω τῶν ἀνθρώπων, φυσικοί νόμοι, διέπουν μὲ ἀκρίτειαν καὶ μὲ ἀναγκαιότητα ὅλα τὰ φαινόμενα: φυσικά, πνευματικά, ψυχικά, εἰς τὰ δποῖα δ "Αγγλος φιλόσοφος θάτ προσθέσῃ ἐπὶ πλέον καὶ τὰ κοινωνικά. Καὶ δι' αὐτὸν ἡ νόησις «ψίστη δύναμις τῆς ψυχῆς», ἀποτελεῖ μὲ τοὺς λογικούς της νόμους, τὴν μοναδικήν πηγὴν τῆς ἀνθρωπίνης γνῶσεως καὶ δράσεως. Μὲ τὴν ἔξῆς διαφοράν: δτι δι' αὐτὸν ἡ νόησις δὲν λαμβάνει κατ' εύθειαν ἀπὸ τὸν Θεὸν τὴν γνῶσιν ὁρισμένων ἀληθειῶν. Ο Θεὸς ἀρκεῖται νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὴν τὰς καταλλήλους «φυσικὰς δυνάμεις»: κατόπιν μόνη της ἡ νόησις, διὰ τῆς χρήσεως τῶν ἐν λόγῳ φυσικῶν δυνάμεων, ἀναζητεῖ καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν γνῶσιν τῶν ἀληθειῶν ποὺ τῆς εἶναι ἀναγκαῖαι.

1 «Αἴσθησις καὶ δ συλλογισμὸς εἶναι αἱ δύο πηγαὶ... Ἐννοῶ διὰ συλλογισμοῦ, τὴν γνῶσιν ποὺ ἡ ψυχὴ λαμβάνει τῶν διαφόρων της ἐνεργειῶν, δι' οὗ δ νοῦς σχηματίζει τὰς ίδεας». (J. Locke: I, 288).

2 Ο J. Locke, διακρίνει τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα, πλὴν τὰς οὐσίας αὐτῶν θεωρεῖ διὰ διαφορῶν. (J. Locke: Ενθ. δν. II, 23). Ἐν τούτοις, εἰς ἓνα ἀλλο χωρίον τοῦ συγγράμματός του, παραθέλλων πρὸς ἀλλήλας τὰς διαφορὰς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς, φαίνεται καταλήγων. εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς μὴ ὑπάρχεως διαφορᾶς τινος μεταξὺ τῶν οὐσιῶν αὐτῶν: «βλέπει τις πώς αἱ δύο οὐσίαι διαφέρουσι τὴν μεταξύ τῶν οὐσιῶν αὐτῶν: «τρόπων» αὐτῶν, διὰ τὸ δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ πώς δύνανται νὰ διακριθοῦν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῶν». (F. Brouilliier: Ενθ. δν. 276).

Ἐκ τῆς νέας κατευθύνσεως τῆς Ἀγγλικῆς Ἐμπειριοκρατικῆς Σχολῆς, προέκυψεν ὁ νεώτερος Ὁρθολογισμός, — ὁ Ὁρθολογισμός τοῦ XVIII αἰῶνος, ὁ δποῖος εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν παλαιότερον, τὸν Ὁρθολογισμὸν τοῦ XVI αἰῶνος. Διότι ἐνῷ ὁ δ τελευταῖος οὗτος, λόγῳ τῶν ἐμφύτων ἵδεων ποὺ δέχεται, θεωρεῖ τοὺς κανόνας τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἡθικῆς ως προγενεστέρους τῶν ἀτόμων, ως μνεξαρτήτους «τῶν τυχαίων ἀτομικῶν ἐμπειριῶν»¹, καὶ κατ' ἀκολουθίαν τοὺς ὑπονοεῖς ως κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔξαρτωμένους, — ὁ πρῶτος, ἀντιθέτως, δέχεται τοὺς περὶ ὧν πρόκειται κανόνας, ως προϊὸν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀνθρώπου, τῆς παρατηρήσεώς του καὶ τῆς ἐμπειρίας του, καὶ καταλήγει ως ἐκ τούτου σὺν τῷ χρόνῳ, ἐπειδὴ ἡ παρατήρησις αὕτη καὶ ἡ ἐμπειρία στρέφονται πρὸς τὸν ἔξι κόσμον, πρὸς τὴν φύσιν καὶ τοὺς νόμους της, εἰς τὴν τελικὴν ἀντικατάστασιν τῆς «Θείας Πρόνοίας» διὰ τῆς «Φύσεως». Ἀμφότεροι δμως οἱ Ὁρθολογισμοὶ οὗτοι, ταυτίζονται ἀπολύτως ως πρὸς τὸ οὐσιαστικὸν τῶν περιεχόμενον: διότι ἀμφότεροι βασίζονται ἐπὶ τῶν δύο ἐκείνων ἀντιλήψεων ποὺ ἀποτελοῦν τὰ θεμέλια πάσης ὁρθολογικῆς τάσεως: τούτεστιν, ἀφ' ἐνὸς μέν, ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως «περὶ μηχανικότητος» τοῦ Σύμπαντος — δηλαδὴ ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως περὶ ὑπάρξεως αἰωνίων, ἀναγκαίων καὶ ἀπαραθιάστων νόμων, — ἀδιαφόρως ἂν οὗτος προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεὸν ἢ ἀπὸ τὴν Φύσιν, — οἱ δποῖοι διέπουν μὲ μαθηματικὴν ἀκριβείαν καὶ ἀρμονίαν ὅλα τὰ φαινόμενα, φυσικά, πνευματικά καὶ ψυχικά, — ἀφ' ἔτέρου δέ, ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως περὶ «τῆς ὑπεροχῆς τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς νοήσεως» — δηλαδὴ ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως καθ' ἥν τὸ λογικὸν ἀποτελεῖ τὸ ἀποκλειστικὸν μέσον γνώσεως, — ἀδιαφόρως ἂν αὕτη ἐπιτυγχάνεται χάρις εἰς ἐμφύτους ἢ μὴ ἵδεας — καὶ τὸν μοναδικὸν κανόνα δράσεως, εύτυχίας καὶ προόδου, ἐνῷ ἡ βιολησίς καὶ τὰ συναισθήματα δὲν συνιστοῦν παρὰ δευτερευούστης τάξεως παράγοντας. Αἱ δύο αὗται ἀντιλήψεις, εἶναι ἀκριβῶς ἐκείναι ποὺ ἀποτελοῦν τὸ κριτήριον καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Ὁρθολογισμοῦ. Χάρις εἰς αὐτάς, θὰ δεσπόσῃ δ τελευταῖος οὗτος ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως κατὰ τὸν XVIII καὶ XIX αἰῶνα, καὶ μέσῳ αὐτῶν θὰ ἐντυπώσῃ τὴν σφραγίδα του ἐπὶ ὅλων τῶν νεωτέρων φιλοσοφικῶν ρευμάτων καὶ τῶν πλέον ἀντιθετικῶν, ἀπὸ τοῦ ἰδεοκρατικοῦ μέχρι τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ύλιστικοῦ τοιούτου.

Τῷ ὄντι δ Ὁρθολογισμός, θὰ ἀσκήσῃ διὰ τῶν ἵδεων του Ισχυρῶν ἐπιρροήν, ἐν πρώτοις ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ νεωτέρου

¹ E. Brehier: Εὐθ. ἀν. II, 321.

Ιδεοκρατισμοῦ. Ἀπὸ τοῦ Καρτεσίου, εἶχεν ἡδη διακηρύξει πῶς ἡ σκέψις δὲν συλλαμβάνει ἀμέσως παρὰ μόνον ἑαυτήν, δτὶ τὸ σῶμα δὲν γίνεται γνωστὸν παρὰ μόνον μέσῳ τῆς ἰδέας ποὺ ἡ σκέψις περὶ τούτου σχηματίζει, — καίτοι τὸ ἐν λόγῳ σῶμα δὲν διαφέρει εἰς τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὴν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν, — καὶ δτὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχή, εὑρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν οὕτως εἰπεῖν ἔξαρτησιν ἀπὸ τῆς νοήσεως καὶ τῶν ἰδεῶν της¹. Τὰς ἀντιλήψεις ταύτας, θὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς ἀφετηρίαν δὲ νεώτερος Ιδεοκρατισμὸς διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν θεωριῶν του²: δι' αὐτὸν ὁσαύτως, ὅλα τὰ φαινόμενα ἡ ἀντικείμενα τῆς φύσεως — μεταξὺ τῶν δποίων καὶ τὸ ἴδιόν μας σῶμα — δὲν ἐμφανίζονται εἰς τὸ ἐγώ ἡμῶν παρὰ μόνον ὑπὸ τὴν μορφὴν παραστάσεων. Ἀναμφιθόλως τὰ σώματα καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς φύσεως, καθορίζονται εἰς τὸ ἐγώ μας, ὡς ἔτερον τοῦ ἐγώ, ὡς κάτι διαφορετικὸν καὶ ἔξωτερικὸν αὐτοῦ, ὡς δριον τῆς ἰδίας μας ὑπάρξεως³: οὐχ ἥττον δμως, ἡ διάκρισις αὐτὴ μεταξὺ τοῦ ἐγώ καὶ τοῦ μὴ ἐγώ, συντελεῖται δμοίως ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς νοήσεως καὶ πάντοτε ἐν σχέσει πρὸς αὐτάς⁴: θηλαδὴ τὸ ἔκτὸς τοῦ ἐγώ, τὸ μὴ ἐγώ, ἀφ' ἣς κατανοεῖται καὶ γνωρίζεται, εἰναι καὶ αὐτὸ ἐντὸς τῆς σκέψεως. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ μὴ ἐγώ, δὲ ἔξωτερικὸς κόσμος, ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν του καὶ τὴν κατανόησιν του, ἔξαρτᾶται ἐκ τῆς νοήσεως δσον καὶ τὸ ἐγώ, ἡ ψυχή, — ἡ δὲ ἀναζήτησις τῶν μεταξὺ τούτων σχέσεων, δὲν εἰναι κατ' ούσιαν, παρὰ ἡ ἀναζήτησις τῶν σχέσεων μεταξὺ δύο ἰδεῶν: ἀπὸ τῆς στιγμῆς δμως ταύτης, καὶ δ ἔσωτερικὸς κόσμος τῆς ψυχῆς καὶ δ ἔξωτερικὸς κόσμος τῆς φύσεως, καθ' ὃς καὶ αἱ μεταξὺ τῶν σχέσεις, κατ' ἀνάγκην θὰ ὑπάγωνται καὶ θὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς ἰδίους λογικοὺς καὶ ἀκάμπτους νόμους ποὺ δεσπόζουν τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργεῖται μία μορφὴ Ιδεοκρατισμοῦ, ἡ δποία, ἐμποτισμένη ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς Ὁρθολογικῆς φιλοσοφίας, δέχεται τὸ Σύμπαν, ύλικὸν καὶ πνευματικόν, ὡς σύμπλεγμα λογικῶν ἀριμονικῶν σχέσεων, ὡς σύνολον αἰωνίων καὶ ἀπαραθιάστων νόμων.

Ἄλλα καὶ πρὸς τὴν ἀντίθετον φιλοσοφικὴν κατεύθυνσιν, θὰ ἀσκήσῃ ὁσαύτως τὴν ἐπίδρασίν του τὸ Ὁρθολογιστικὸν σύστημα: διότι εἶχεν ἐπίσης διακηρύξει τὴν ἀντίληψιν τῆς «μηχανικῆς λει-

1 O. Hamelin: Ενθ. ἀν. 281.

2 Περὶ τῆς ἐπιθράσεως τοῦ Καρτεσίου ἐπὶ τοῦ νεωτέρου Ιδεοκρατισμοῦ, δρ. O. Hamelin: 128 κ. ἔ.

3 D. Parodi: Philosophie contemporaine, 407.

4 D. Parodi: Ενθ. ἀν.

τουργίας», ἐπὶ τῇ βάσει ἀναλλοιώτων νόμων, τῶν φυσικῶν, τῶν βιολογικῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἡθικῶν φαινομένων. Ἐκ τῆς μηχανικῆς ταύτης θεωρίας, θὰ ἀφορμηθοῦν διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἴδεων τῶν δ Θετικισμὸς καὶ δ Ἐπιστημονισμὸς, τῶν δποίων τὸ γόητρον θὰ ἀποβῇ τεράστιον κατὰ τὸν XIX αἰῶνα¹. "Οταν τὸ Σύμπαν δὲν εἶναι παρὰ ἀπλοῦς μηχανισμός, ὅπως ἔδιδασκεν ἡ Καρτεσιανή φιλοσοφία, τότε εἶναι εὔκολον νὰ ἔξαχθῇ πώς δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον παρὰ μόνον γεωμετρικὰ στοιχεῖα σταθμητὰ καὶ δυνάμεις αἱ δποῖαι ἔγκεινται εἰς ταῦτα, πώς ἐκ τῆς συνενεώσεως καὶ τῆς Ισορροπίας τῶν στοιχείων καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῶν, παράγεται ἄπασα ἡ ποικιλία τῶν αἰσθητῶν φαινομένων, πώς δ συνδυασμὸς καὶ ἡ Ισορροπία αὕτη συντελοῦνται πάντοτε κατὰ μαθηματικοὺς καὶ ἀπαραβίαστους νόμους, τῶν δποίων ἡ ἀκριβής γνῶσις μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑπολογίζωμεν μὲ βεβαιότητα οίονδήποτε ἀποτέλεσμα, δηλαδὴ νὰ προβλέπωμεν οίονδήποτε γεγονός τῆς φύσεως καὶ τῆς ιστορίας². Μὲ τὰς ἴδεας αὐτὰς, ποὺ δὲν παρέλειψαν νὰ παραστήσουν πομπωδῶς ως «δριστικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀναμφισθητῆτου ἐπιστημονικῆς γνῶσεως», δ Θετικισμὸς καὶ δ Ἐπιστημονισμὸς ἔταύτισαν προφανῶς τὴν «φύσιν» πρὸς «ὅτι μετρᾶται καὶ ζυγίζεται», τὴν δὲ τοιουτορόπως ἐννοουμένην «φύσιν» ἐπεξέτεινον εἰς δλα τὰ φαινόμενα τοῦ ψυχολογικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου, τὰ δποῖα συνεπείᾳ τούτου, ὑπῆχθησαν ὑπὸ

¹ Ὁ A. Comte, δ πατήρ τοῦ «Θετικισμοῦ» ὑπεστήριξεν πώς μόνον ἔκεινο ποὺ συλλαμβάνει ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις εἶναι τὸ προσιτόν εἰς τὸν ἀνθρωπὸν: τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν μετέφερεν καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνιολογίας, εἰς τὴν δποίαν ἡ ἀληθῆς ἐπιστημονικὴ παρατήρησις δφείλει νὰ ἀποκαλύπτῃ «τοὺς φυσικοὺς ἔκεινους νόμους ἀρμονίας καὶ διαδοχῆς οἱ δποῖοι καθορίζουν εἰς ἐκάστην ἐποχὴν καὶ ὑπὸ ἐκάστην κοινωνικὴν φάσιν, ἔκεινο ποὺ ἡ ἀνθρωπίνη ἀξέλιξις εἶναι ἔτοιμη νὰ παραγάγῃ...». Ἡ δὲ νέα αὐτὴ θετικὴ κοινωνικὴ φιλοσοφία δφείλει «νὰ ὑποτάσσῃ πάντοτε τὴν ἀντίληψιν τῆς τεχνητῆς τάξεώς εἰς τὴν παρατήρησιν τῆς φυσικῆς τάξεως». (A. Comte: Courts de Philosophie Positive, t. IV, σ. 410 - 412). Συνεχιστής τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου ὑπῆρξεν δ Em. Durkheim ὁ δποῖος θεωρεῖ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ως «πράγματα» συλλαμβανόμενα διὰ τῆς ἔξωτερης παρατηρήσεως καὶ μετρώμενα. (E. Durkheim: De la division du Travail Social, 35 - 46). Ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ πεδίου ἀναφέρομεν ἰδιαίτερως τὸν F. Simland, δ δποῖος ἐπιζητεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων τὴν καθαρῶς ἐπιστημονικὴν μέθοδον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δποίας θὰ καταλήξῃ, ως φρονεῖ, εἰς ἀπολύτως ἀντικειμενικὰ ἀποτελέσματα. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ποὺ τείνει νὰ ἀγνοήσῃ τὴν κοινωνικὴν πλευράν τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ δτι ἐπιτυγχάνει σημαντικὰ ἀποτελέσματα. ("Op. κατ. σ. 230).

² D. Paroli: Ενθ. dn. σ. 161.

τοὺς ίδίους μαθηματικούς καὶ ἀκάμπτους «φυσικούς» νόμους. Αἱ ψυχολογικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι τοῦ λοιποῦ, θὰ ἀποτελοῦν καθαρὰν ἀντίγραφὴν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῶν δποίων θὰ χρησιμοποιοῦν ἀποκλειστικῶς τοὺς τρόπους ἔρεύνης καὶ τὴν μέθοδον.

Απὸ τῶν ίδεῶν αὐτῶν, μέχρι τῆς ἀναγωγῆς δλων τῶν φαινομένων τῆς πολυπλόκου καὶ πολυσχιδοῦς πραγματικότητος εἰς μίαν δμοιόμορφον ἐνότητα, «εἰς τὴν ἀδράνειαν τῆς ὅλης καὶ εἰς τὰς μεταμορφώσεις τῆς ἐνεργείας», ἢ ἀπόστασις δὲν εἶναι μεγάλη¹: τὰ διάφορα μονιστικὰ καὶ ύλιστικὰ συστήματα εὔκολα θὰ τὴν διέλθουν, μὲ τὴν ἀξίωσιν ὅτι μᾶς παρέχουν μίαν «ένιαίαν» ἔξήγησιν «μέσῳ τῶν κινήσεων τῆς ὅλης», δχι μόνον τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, δχι μόνον τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν φαινομένων τῆς σκέψεως καὶ τῆς συνειδήσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δ Ὁρθόλογισμός, διὰ «τῆς ἀναγωγῆς τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ χημικοῦ εἰς τὸ μηχανικὸν καὶ τοῦ ζωϊκοῦ εἰς τὸ φυσικοχημικόν», δδηγεῖ κατὰ λογικὴν ἀλληλουχίαν πρὸς τὸν «ἐπιστημονισμόν», δ δποῖος πάλιν διὰ τῆς μηχανικῆς του θεωρίας ἀνοίγει διάπλατα τὴν θύραν εἰς τὸν μονισμὸν καὶ εἰς τὸν ύλισμόν. Ι δε ο κρατισμὸς δηλαδή, Ἐπιστημονισμὸς² καὶ Υλισμός, παρὰ τὰς μεγάλας των διαφοράς, συμφωνοῦν καὶ συναντῶνται ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς συστήματος μαθηματικῶν καὶ ἀπαραθιάστων «φυσικῶν» νόμων, ἀνεξαρτήτων τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, οἱ δποῖοι διέπουν μὲ ἀκρίβειαν καὶ μὲ ἀναγκαιότητα τόσον τὴν ύλικὴν ἢ φυσικὴν, δσον καὶ τὴν πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν ζωήν: τὴν κοινὴν αὐτὴν καὶ θεμελιώδη «μηχανικὴν» ἢ «φυσικὴν» ἀντίληψιν, δφείλουν προφανῶς εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ὁρθολογιστικῆς φιλοσοφίας.

Αἱ φιλοσοφικαὶ περὶ μηχανικῆς λειτουργίας ἐπὶ τῇ βάσει αὐτομάτων καὶ ἀπαραθιάστων «φυσικῶν νόμων» ἀντιλήψεις τοῦ Ὁρθολογισμοῦ, αἵτινες τόσον γόνιμοι ὑπῆρξαν ἐπὶ τοῦ γενικοῦ φιλοσοφικοῦ πεδίου, ἢτο ἐπόμενον ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου νὰ μεταφερθοῦν καὶ ἐπὶ τῆς δράσεως καὶ ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ γενικῶς ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν του σχέσεων³. Σύμφωνα πρὸς τὰς ἀντιλήψεις ταύτας, ἡρευνήθη καὶ

1 D. Parodi: ἔνθ. δν.

2 Καλοῦμεν «ἐπιστημονισμὸν» τὴν τάσιν δπως ἢ «ἐπιστήμη» ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸν κύκλον τῆς ἀναμφισθητῆτος ἀρμοδιότητος αὐτῆς διὰ νὰ περιλάβῃ δλα ἀνεξαιρέτως τὰ φαινόμενα τοῦ σύμπαντος.

3 Ὁ δρθολογισμὸς ὡς πίστις πρὸς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἐφηρμόσθη καὶ ἐπὶ τῆς θρησκείας: δ J. Locke ἐπεζήτησε διὰ τοῦ λογικοῦ νὰ καθορίσῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς θρησκείας καὶ ὑπεστήριξε πῶς ἢ πίστις δὲν

ξμελετήθη ἡ φύσις τοῦ δικαίου, τῆς κοινωνίας, τοῦ Κράτους καὶ τῶν σχέσεων τούτου πρὸς τὰ ἄτομα. Ὁ ἀνθρωπος, ως τμῆμα τοῦ Σύμπαντος, δὲν ἔτοι δυνατὸν παρὰ νὰ ὑπάγεται ὑπὸ τοὺς ίδίους λογικοὺς καὶ ἀπαραβίάστους μὲ ἐκεῖνο νόμους. Ἀπόδειξιν αὐτοῦ ἀποτελεῖ, διποτες φρονεῖ ὁ J. Locke, τὸ δτὶ πρὸς πάσης κοινωνίας, εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῶν κατάστασιν οἱ ἀνθρωποι, διείποντο ἀπὸ φυσικοὺς νόμους, προαιτούς εἰς τὸ λογικόν, εἰς τοὺς δποίους «ἥσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπακούουν καὶ νὰ ὑποτάσσωνται»¹. Ἐκ τῆς λειτουργίας τῶν ἐν λόγῳ φυσικῶν νόμων ἀπέρρεον διὰ τοὺς ἀνθρώπους δρισμένα φυσικὰ δικαιώματα: τὰ δικαιώματα τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ίδιοκτησίας². Πρὸς πληρεστέραν ἀκριθῶς ἔξασφάλισιν τῶν ἐν λόγῳ φυσικῶν δικαιωμάτων, οἱ ἀνθρωποι ἔδημιούργησαν τὴν κοινωνίαν: τὸ ἔνστικτον οὐχ ἥττον τῆς κοινωνικότητος, τὸ δποίον δ Θεὸς ἔθεσεν εἰς τὴν ψυχὴν μας, συνήργησε καὶ ὑπενοήθησεν ἐπίστης εἰς αὐτό³. Κοινωνία λοιπὸν καὶ Πολιτεία, δὲν ἀποτελοῦν κατὰ τὸν "Αγγλον φιλάσσοφον, παρὰ τὸ μέσον πρὸς χρησιμοποίησιν, τῆς κατόπιν συμφωνίας τῶν ἀτόμων δημιουργουμένης δυνάμεως, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς καλυτέρας διαφυλάξεως τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων των, μέσῳ τοῦ κολασμοῦ τῶν προσθιολῶν τῶν ἐν λόγῳ δικαιωμάτων, αἵτινες ἀποτελοῦν καὶ παραβίάσεις τῶν ὑπερτάτων φυσικῶν νόμων. Ἐκ τῶν ίδεων αὐτῶν καθορίζονται σαφῶς καὶ τὰ δρια τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας: ἡ τελευταία αὕτη δύναται νὰ ἀξιώσῃ τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ὑπακοήν τῶν πολιτῶν, μόνον ὅταν ἐνεργεῖ σύμφωνα πρὸς τοὺς αἰωνίους καὶ ἀπαραβίάστους φυσικοὺς νόμους, καὶ δχι ὅταν συμπεριφέρεται κατὰ τὴν αὐθαρετον καὶ πρόσκαιρον βούλησιν αὐτῆς⁴. Οἱ φυσικοὶ λοιπὸν νόμοι,

μπορεῖ νὰ μᾶς πεῖσῃ περὶ πράγματος ποὺ ἀντιθαίνει πρὸς τὸ λογικόν. Ἐξ αὐτοῦ προέκυψεν δ «Δεῖσμὸς» δστις ἀπέκρουσε τὴν θείαν ἀποκάλυψιν καὶ προσεπάθησε νὰ θεμελιώσῃ τὴν θρησκείαν ἐπὶ μόνου τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ.

1 J. Locke: *Du Gouvernement Civil*, σ. 6.

2 P. Janet: *Histoire de la Science Politique dans ses rapports avec la Morale*. 1872. t. II, 336.

3 «Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν μειονεκτημάτων μιᾶς καταστάσεως εἰς τὴν δποίαν ἔκαιστος ἀνθρωπος θὰ δύναται νὰ ἐπιθάλλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ νὰ τιμωρῇ τοὺς παραβάτας..., δ Θεὸς καθιέρωσε τὰς κυριάρχους δυνάμεις», τὴν πολιτικὴν Κυβέρνησιν. «Ωσαύτως δμως δ Θεὸς ἐπειδὴ ἔπλασε τὸν ἀνθρωπὸν, ἔνα δν «τὸ δποίον κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ σοφοῦ δημιουργοῦ, δὲν ἔτοι καλὸν νὰ εἶναι μόνον, τὸ ἔθεσεν εἰς τὴν ὑποχρέωσιν, εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ τοῦ ἔνέπινευσε τὴν ἐπιθυμίαν δπως συνέλθῃ εἰς κοινωνίαν». (J. Locke: *Ἐνθ. ἀν. 17*).

4 P. Janet: *Ἐνθ. ἀν. II, 337.*

είναι οι ρυθμίζοντες πραγματικῶς τὰς κοινωνίας καὶ τούτους. πρέπει νὰ λαμβάνουν ως πρότυπα αὐτῶν οἱ νομοθέται: δπως δηλαδή, ὑπάρχει μία «φυσικὴ τάξις» εἰς τὸ ὄλικὸν Σύμπαν, ἔτσι ὑπάρχει καὶ μία «φυσικὴ τάξις» εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν¹. ἐάν οἱ ἀνθρώποι τὴν ἀνευρίσκουν καὶ τὴν σέβονται, προσαρμόζοντες πέρας ταύτην, καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰς ἐνεργείας των, τότε ἔξασφαλίζουν αὐτομάτως τὴν κοινωνικὴν πρόσοδον καὶ ἀρμονίαν². Κατὰ τὴν ὀρθολογικὴν αὐτὴν περὶ κοινωνίας θεωρίαν, τὸ ἀνθρώπινον ἀτομὸν ἀποτελεῖ προφανῶς τὸν σκοπὸν τῆς κοινωνίας, ἀφ' οὗ ἡ τελευταῖς αὐτῇ ἀποθλέπει εἰς τὴν ἔξασφάλισιν τῶν φυσικῶν ἔκεινου δικαιωμάτων. Ἀποτελεῖ δημως τουτοχρόνως καὶ τὸ μέσον τῆς διμαλῆς καὶ ἀρμονικῆς λειτουργίας ταύτης: διότι τὸ λογικὸν μὲ τὸ δποῖον τὸ ἀτομὸν είναι προϊκισμένον, ως μετέχον τοῦ διέποντος τὰ πάντα θείου Λόγου, είναι εἰς θέσιν, ἐάν ἀφήνεται ἐλεύθερον, νὰ συλλαμβάνῃ καὶ νὰ ἔννοη τοὺς ἀκαταλύτους φυσικοὺς νόμους, που προΐστανται τῆς κοινωνίας καὶ ποὺ ἔξασφαλίζουν αὐτομάτως τὴν ἀνοδὸν αὐτῆς. Τὸ ἀτομὸν δηλαδή, ἐλεύθερον καὶ ἀνεμπόδιστον, είναι ίκανόν, χάρις εἰς τὸ λογικὸν ἀπὸ τὸ δποῖον καθοδηγεῖται, νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀρμονίαν εἰς τὴν κοινωνίαν, δπως ὁ Θεῖος Λόγος τὴν ἀρμονίαν εἰς τὸ Σύμπαν. Κανεὶς λοιπὸν περιορισμός, κανὲν ἐμπόδιον, δὲν πρέπει νὰ παρεμβάλλεται εἰς τὴν ἐλεύθεραν ἐνέργειαν τοῦ ἀτόμου ἐκ μέρους τοῦ Κράτους ἢ τῆς κοινωνίας. Πᾶσα δὲ κοινωνικὴ ἢ πολιτικὴ δργάνωσις, μὴ δικαιολογούμένη παρὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, πρέπει νὰ καταργήται. Τοιουτοτρόπως ἢ εἰσαγωγὴ τοῦ Ὁρθολογισμοῦ εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, ἐδημιούργησεν ἐπὶ τοῦ ἡθικοῦ καὶ πολιτικοῦ πεδίου τὸν ἀτομισμὸν μαζὶ μὲ τὰς συναφεῖς πρός τοῦτον θεωρίας περὶ «φυσικῶν δικαιωμάτων», «φυσικῆς ἐλευθερίας» καὶ περιορισμοῦ τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Πολιτείας.

“Οταν μετ’ δλίγον αὶ οἰκονομικαὶ σχέσεις ἥρχισαν νὰ προσελλύουν καὶ νὰ συγκεντρώνουν τὴν ἀνθρωπίνην προσοχήν, ἡ ἐπέκτα-

1 «Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ XVII καὶ XVIII αἰῶνος, ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία δὲν ἀπορρέει μόνον ἀπὸ τὴν φύσιν. Είναι μᾶλλον, καθὼς καὶ ὁ πολιτισμὸς που ἔγκλείει, τμῆμα τῆς φύσεως». (W. S o m b a r t : ἔνθ. ἀν. 110).

2 «Είναι λίσταν βέβαιον πώς ὑπάρχουν φυσικοὶ νόμοι, καὶ πώς οἱ νόμοι οὗτοι είναι ἐπίσης νοητοὶ καὶ ἐπίσης σαφεῖς δι’ ἓνα λογικὸν πλάναμα καὶ δι’ ἓνα πρόσωπον που τοὺς μελετᾷ, δπως καὶ οἱ θετικοὶ νόμοι τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν κρατῶν. Καὶ είναι ίσως πλέον σαφεῖς καὶ πλέον προφανεῖς: διότι είναι εύκολώτερον νὰ ἔννοησῃ τις δτι τὸ λογικὸν ὑποθάλλει καὶ ὑπαγορεύει, ἀπὸ τὰς φαντασιοτληξίας καὶ τὰς ἐφευρέσεις τῶν ἀνθρώπων». (J. L o c k e : ἔνθ. ἀν. a.17).

σις καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ιδεῶν τοῦ Ὀρθολογισμοῦ, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἐπέλθῃ ταχεῖα καὶ αὐτόματος. Καὶ τῷ δντὶ ἡ μόλις γεννωμένη οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, ὑπέστη ὅμεσον καὶ βαθεῖαν τὴν ἐπέδρασιν τῶν δρθολογιστικῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν συνεπείᾳ τούτων δημιουργηθεισῶν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ, πολιτικοῦ καὶ ἡθικοῦ πεδίου θεωριῶν. Ἐξ ὅλων αὐτῶν ἤντλησε τὰ πρῶτα τῆς συστατικὰ στοιχεῖα: ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως, ἐδανείσθη τὴν μηχανικὴν ἀντίληψιν τῶν ἀκαταγωνίστων καὶ ἀναλλοιώτων φυσικῶν νόμων. Ἀπὸ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφίαν, ἐδέχθη τὰς ιδέας τοῦ ἀτομισμοῦ, τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος καὶ τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας. Ἀπὸ τὴν γενικὴν φιλοσοφίαν, ἤντλησε τὴν πεποίθησιν περὶ τοῦ λογικοῦ ὡς ἀποκλειστικῆς πηγῆς γνώσεως καὶ ὡς μοναδικοῦ κανόνος ἐνεργείας, τὴν προσήλωσιν πρὸς τὰς γενικὰς λογικὰς ἐννοίας ὡς ἀπαραίτητου ἀφετηρίας πρὸς κατανόησιν μέσῳ τοῦ συλλογισμοῦ τῶν καθ' ἔκαστα γεγονότων, τὴν πίστιν πρὸς τὴν Ὑπαρξιν μιᾶς «οὐδσίας» τῆς «τάξεως» τῶν πραγμάτων, — δηλαδὴ μιᾶς πραγματικότητος διαφόρου τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων, συνιστώσης τὴν ἐσωτερικήν, τὴν ἀληθῆ ὑπόστασιν αὐτῶν — κυρενωμένης ἀπὸ νόμους αἰωνίους καὶ ἀπαραθιάστους τοὺς ὅποιους δὲ ἀνθρωπος δύναται νὰ γνωρίσῃ καὶ ν' ἀποκαλύψῃ, δχι ὅμως νὰ τροποποιήσῃ καὶ τὰ μεταβάλλῃ, ὡς ἔκτὸς αὐτοῦ κειμένους, ὡς ἀνεξαρτήτους τῆς βουλήσεως αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῇ βάσει :ῶν θεωριῶν αὐτῶν οἱ Φυσιοκράται, οἱ πρῶτοι ποὺ ἔχειρίσθησαν ὡς ἐπιστήμην τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν¹, ἔθεμελίωσαν τὸ οἰκονομικόν των σύστημα. Διὰ τούτους, ἐμποτισμένους ἀπὸ τὰ Ὀρθολογιστικὰ δόγματα, προστατεῖ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας μία «φυσικὴ τάξις», ἡ ὅποια εἶναι αὐτόματον ἀποτέλεσμα τῆς λειτουργίας «φυσικῶν» νόμων, αἰωνίων, ἀναλλοιώτων, καθολικῶν, τελείων καὶ ἀρμονικῶν, δμοίων πρὸς ἔκείνους ποὺ διέπουν δλόκληρον τὸ Σύμπαν². Οἱ ἐν λόγῳ νόμοι, μαζὶ μὲ τὴν

¹ C. Bourthoumieux: Ενθ. δν. 14.

² «Ο Quesnay... ἐμάντευσεν δτὶ (ἢ φύσις) δὲν περιορίζει τοὺς φυσικοὺς νόμους εἰς ἔκείνους ποὺ ἔχουν μελετηθῆ μέχρι σήμερον, καὶ δτὶ δτῶν δίδει εἰς τοὺς μύρμηκας, εἰς τὰς μελίσσας, εἰς τοὺς κάστορας τὴν δύναμιν νὰ ὑποτάσσωνται ιατόπιν κοινῆς συμφωνίας καὶ πρὸς τὸ ίδιον συμφέρον, εἰς μίαν καλήν, σταθεράν καὶ δμοιόμορφον κυρενησιν, δὲν ἀρνῆται εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τὴν δύναμιν νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ αὐτοῦ πλεονεκτήματος. Ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς θεωρίας καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψίν τῶν μεγάλων συνεπειῶν ποὺ ἔξ αὐτῆς θὰ ξεήγοντο, ἔστρεψεν δλόκληρον τὴν διεισδυτικότητα τοῦ πνεύματός του εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν σχετικῶν μὲ τὴν κοινωνίαν φυσικῶν νόμων». (Dupont de Nemours: Physiocratie ou Constitution essentielle du Gouvernement le plus avantageux au genre humain, I, 338).

φυσικήν τάξιν ποὺ δημιουργοῦν, εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἐπιδιώκοντος διὰ τούτων τὴν αὐτόματον ἔξασφάλισιν τῆς προόδου καὶ τῆς εὔτυχίας τῶν ἀνθρώπων¹. Οἱ ἀνθρώποι, κατὰ συνέπειαν, ἔχουν τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀποκαλύψουν τὴν «φυσικήν τάξιν» καὶ τοὺς νόμους της, καὶ κατόπιν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς ταύτην. Πῶς δὲ θ' ἀποκαλύψωμεν τοὺς φυσικοὺς νόμους; «Οχι διὰ τῆς παρατηρήσεως, οὕτε διὰ τῆς ἔρεύνης, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ λογικοῦ². Τὸ λογικὸν εἶναι ἀρκετὸν διὰ τὴν σύλληψιν καὶ κατανόησιν αὐτῶν³: διότι οἱ ἐν λόγῳ νόμοι εἶναι τόσον «προφανεῖς», τόσον «ἐναργεῖς», ὃστε **ἄμα τοὺς ἀνεύρῃ τις διὰ τῆς σκέψεως, θὰ τοὺς ἀναγνωρίσῃ καὶ θὰ τοὺς ἀποδεχθῇ ἀμέσως, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιθολίας καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀμφισθητήσεως, ὅπως ἀκριθῶς καὶ τὰς γεωμετρικὰς ἀληθείας**⁴. Δὲν ἀρκεῖ δμως νὰ γνωρίσωμεν τὴν φυσικήν τάξιν: πρέπει ἀκόμη καὶ νὰ συμμορφωθῶμεν πρὸς αὐτήν. Πῶς θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦτο; Ἀνευρίσκομεν τὴν φυσικήν τάξιν, ὅπως εἴπομεν, διὰ τοῦ λογικοῦ: συμμορφούμεθα πρὸς ταύτην πάλιν διὰ τοῦ λογικοῦ. Διότι ἡ φυσικὴ τάξις εἶναι «προφανῶς ἡ πλέον ἐπωφελὴς διὰ τὸν ἀνθρώπον», — τὸ δὲ ἀνθρώπινον ἀτομον μόνον διὰ τοῦ λογικοῦ, ἐφ' ὃσον τοῦτο εἶναι ἐλεύθερον, εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀνευρίσκῃ διετέλεστερον⁵. Τὸ συμφέρον δθεν τοῦ ἀτόμου, — συμφέρον διὰ τοῦ λογικοῦ καθοριζόμενον, εἶναι κατὰ τὴν Φυσιοκρατικὴν Σχολὴν ἀπολύτως σύμφωνον πρὸς τὴν φυσικὴν τάξιν: δταν ἔκαστος ἀκολουθεῖ τὸ ἀτομικὸν αὐτοῦ συμφέρον, ἡ φυσικὴ τάξις δχι μόνον δὲν διαταργεται, ἀλλὰ τούναντίον πραγματοποιεῖται καὶ ἔξασφαλίζεται⁶.

1 «Οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι ἀνέκκλητοι, προέρχονται ἀπὸ τὴν οὐσίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ». (*Mercier de la Rivière: Ordre Naturel et essentiel des sociétés politiques*, I, 390). «Ολα τὰ συμφέροντά μας, δλαι αὶ θελήσεις μας, συνέρχονται καὶ σχηματίζουν διὰ τὴν κοινήν μας εύτυχίαν μίαν ἀρμονίαν ποὺ μποροῦμε νὰ θεωρήσωμεν ως τὸ ἔργον μιᾶς εὐεργητικῆς θεότητος ἡ δποία θέλει ὅπως ἡ γῆ καλύπτεται ἀπὸ ἀνθρώπους εύτυχεῖς». (*Mercier de la Rivière: Ενθ. δν. II, 638*).

2 Ὅρ. προηγ. σ.

3 *Mercier de la Rivière: Ενθ. δν. I, 395*.

4 «Ἐνας μόνος φυσικὸς δικαστὴς ὑπάρχει τῶν νόμων καὶ αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ δ δικαστὴς οὗτος εἶναι ἡ προφάνεια τῆς συμφωνίας, ἡ τῆς ἀντιθέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους». (*Dupont de Nemours: Ενθ. δν. I, 746*).

5 *Baudouin, ἀναφερόμενος παρὰ C. Gide - C. Rist.*

6 *Gide - Rist: Ενθ. δν. 12.*